

Antoni Misiaczek

Powstanie i rozwój historyczny parafii

Studia Warmińskie 4142, 327-338

2004/2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POWSTANIE I ROZWÓJ HISTORYCZNY PARAFII

Treść: — Wstęp. — I. Powstanie parafii. — II. Reforma karolińska Kościoła. 1. Życie wspólne kapłanów. 2. Erygowanie archiprezbiteratu i archidiaconatu. — III. Parafia w okresie humanizmu (XIV i XVI w.). — IV. Reforma parafii wprowadzona przez Sobór Trydencki. — V. Reforma parafii dokonana przez Sobór Watykański II. 1. Zmiany prawne dotyczące parafii wprowadzone przez Sobór Watykański II. 2. Teologia parafii w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II. — Zakończenie. — Zusammenfassung

WSTĘP

Słowo *parafia* używane współcześnie ma pochodzenie historyczne. Etymologiczne wyjaśnienie całego terminu pozwala lepiej zrozumieć uzasadnienie instytucji parafii. Słowo łacińskie *paroecia* albo *parochia* pochodzi od słowa greckiego *paroikia*. Spotykane w literaturze greckiej znaczyło u Herodota i Sofoklesa sąsiada, mieszkającego obok. U Rzymian słowem *parochus* określano osobę, która troszczyła się o jedzenie i inne sprawy materialne potrzebne do życia, a zwłaszcza o środki transportu dla tych, którzy udawali się w drogę w celu służbowym *rei publice causa*¹. *Paroikos* oznaczało nie obywatela, ale przechodnia, który na krótki czas zatrzymał się w mieście *polis*. Miał prawo pozostania i korzystania z tego wszystkiego, co jest konieczne do spokojnego i bezpiecznego przebywania w mieście. Miał zatem uprawnienia obywatela-*civis*. Klemens Rzymski pisze: *Kościół Boży, który jest obcokrajowcem (paroikousa) w Rzymie, Kościołowi Bożemu, który jest obcokrajowcem (paroikousa) W Koryncie*². Słowo *paroikia* po raz pierwszy weszło do literatury chrześcijańskiej między 155, a 167 rokiem. W liście Kościoła ze Smyrny, w którym jest podana informacja dotycząca męczeńskiej śmierci św. Polikarpa. A więc słowo to zostało po raz pierwszy użyte w znaczeniu na określenie Kościoła lokalnego³. Z biegiem czasu nazywano tym terminem jednostkę mniejszą od diecezji. Miała ona pewną samodzielność, ale wchodziła w skład diecezji i była od niej zależna.

¹ A. Mazzoli, *La pastorale nella parrocchia moderna*, Brescia 1968, s. 9.

² Klemens Rzymski, *Patres apostolici*, ed. Funk I, ed. II, s. 99.

³ *Martyre de s. Polycarpe*, Proemio, ed. Funk, *Patres apostolici I*, ed. II, s. 315.

I. POWSTANIE PARAFII

Parafia historyczna, jako instytucja jest znacznie wcześniejsza niż jej prawne określenie przez Kościół. Powstała spontanicznie w sposób naturalny. W epoce apostołskiej byli jedynie sami apostołowie, którzy uczyli, udzielali sakramentów św. i sprawowali opiekę duszpasterską nad tymi, którzy przyjmowali chrzest. Wraz z ekspansją Kościoła pierwotnego zachodziła potrzeba rozszerzenia liczby tych, którzy sprawowali duszpasterstwo. W *Dziejach Apostołów* czytamy o ustanowieniu diakonów w celu zajmowania się pracą charytatywną (Dz 6,1–7). Natomiast apostołowie mogli skupić się na posłudze słowa. Zauważa się podział na grupy: jedną stanowili ci, którzy zajmowali się duszpasterstwem, inni byli zwykłymi wiernymi. Pierwszą grupę stanowili: biskupi, prezbiterzy i diakoni. Ta grupa kierowała Kościołem i dlatego nazywano ich starszymi. Tworzyli wspólnotę (kolegium), która nazywała się prezbiterium. Na czele stał biskup, który stopniowo wyróżniał się, zyskując taką władzę, jaką posiada dzisiaj⁴.

W pierwszych dwóch wiekach całość duszpasterstwa należała do biskupa wspomaganego przez członków jego prezbiterium. Ale już pod koniec III i na początku IV w. powstają pierwsze parafie wśród ludu wiejskiego. W tym właśnie czasie pojawia się określenie *parochia*, którym nazywano wspólnotę wiejską. Na wioskach nie było stałej obsługi duszpasterskiej. W razie potrzeby biskup wysyłał prezbitera. Liczba wiernych wspólnoty chrześcijańskiej wzrastała na wioskach. Zachodziła zatem potrzeba stałej obsługi duszpasterskiej. Biskup kierował jednym ze swojego prezbiterium, aby w ścisłej z nim łączności i w jego imieniu spełniał obowiązki duszpasterskie. W ten sposób tworzyły się parafie w znaczeniu dzisiejszym. Brakowało jeszcze określeń prawnych, była już świątynia, kapłan rezydujący i terytorium objęte działalnością duszpasterską. W miastach całość duszpasterska skupiała się wokół biskupa⁵.

W rozwoju parafii można wyróżnić trzy podstawowe okresy, które zadecydowały o strukturze dzisiejszej parafii. Pierwszy, to brak wszelkiej autonomii. Wewnętrzna administracja spoczywała w rękach biskupa, który okazynie posyłał kogoś ze swojego prezbiterium w celu obsługi duszpasterskiej. Następnie parafia administrowała dobrami materialnymi, ale pod ścisłą kontrolą biskupa. Parafia stopniowo stawała się instytucją autonomiczną, przejawiała coraz więcej inicjatywy duszpasterskiej. W trzecim okresie miała już prezbitera rezydencjonalnego i przyjmowała i posiadała dobra materialne⁶.

Parafia, rozwijając się pod względem samodzielności i dóbr materialnych, stała się bogatsza i wymagała prawnego określenia. Papieże, a zwłaszcza synody i sobory wydawały dokumenty dotyczące parafii. Przepisy prawne dotyczyły kompetencji parafii i jej zależności od biskupa, oraz Stolicy Apostolskiej. W VI i VII w. zachodziła konieczność jasnej formuły prawnej, dotyczącej beneficjum. Powstały bowiem konwenty, które chciały włączyć do siebie również organizm parafii. W tym czasie toczyła się walka między konwentami, a parafiami.

⁴ H. Rahner, *La parrocchia*, Roma 1963, s. 22.

⁵ G. Caviglioli, *Manuale di Diritto Canonico*, Roma 1968, s. 34.

⁶ A. Mazzoli, *iw.*, s. 13.

Spowodowało to sytuację, w której biskupi przejmowali beneficjum parafii. Jeszcze w VII w. spotykamy parafie wiejskie, które nie miały żadnych obowiązków materialnych wobec biskupa, ani nie były zobowiązane do żadnej celebry, czyli parafie niezależne. Zakładali je właściciele wielkich posiadłości, którzy na własnej ziemi budowali świątynię, którą administrowali⁷. Taki stan rzeczy powodował konflikt między parafiami, a konwentami. A więc możni zakładali własne, prywatne parafie. Synody potępiały takie praktyki, ale sytuacja nie ulegała zmianie. Ukrócenie praktyk zakładania parafii prywatnych dokonało się dopiero w czasie inwazji barbarzyńców na Cesarstwo Rzymskie, kiedy to wiele parafii zniszczono. Przy odbudowie parafii zaangażowani byli tylko biskupi. Król, możni i bogaci zadowolili się posiadaniem samej świątyni jako swojej własności. Te świątynie stanowiły dziedziczną własność rodową. Kapłani zatrudnieni przy tych świątyniach nie byli proboszczami, ale pracownikami rodziny właściciela. Najczęściej tylko oni znali sztukę czytania i pisania i wspierali swoich panów pracami pozaduszpasterskimi. Przy świątyniach patronackich nie prowadzono duszpasterstwa zorganizowanego. To spowodowało, że przestały istnieć parafie prywatne administrowane przez właścicieli swoich świątyń⁸.

W okresie feudalnym VIII–XI w. spotykamy się z wydarzeniami historycznymi, które miały wpływ również na parafię. Do nich należą: reforma karolińska, życie wspólne kapłanów (kanonikat), erygowanie archiprezbiteratu i archidiaconatu we Francji i Niemczech, a we Włoszech zachowanie prawa plebanii i własnej świątyni. Te wydarzenia historyczne wpłynęły na organizację parafii, jako ośrodka duszpasterskiego⁹.

II. REFORMA KAROLIŃSKA KOŚCIOŁA

Karol Wielki był animatorem reformy Kościoła, a jej gorliwym propagatorem i kontynuatorem był św. Bonifacy. Reforma podkreślała i umacniała autorytet biskupa. Biskup otrzymał prawo wizytowania wszystkich parafii, również założonych przez możnych świeckich. Klasztory zostały poddane jurysdykcji biskupa. Odnowiono dawny system metropolitalny. Reforma dotyczyła również wychowania i wykształcenia kleru diecezjalnego. Każde biskupstwo i klasztor otrzymało obowiązek zorganizowania szkoły, która uczyłaby psalterza, śpiewu i gramatyki. We Francji wprowadzono rytuał gregoriański do udzielania sakramentów świętych, ponieważ reforma karolińska obejmowała również liturgię. Ważnym rozwiązaniem było ustalenie dotyczące dóbr materialnych Kościoła. Reforma przyczyniła się również do wsparcia materialnego biednych parafii wiejskich. Dobra materialne parafii zostały podzielone na trzy części: *mansus indominicatus*, czyli osobista własność proboszcza. Pastwiska, lasy i inne nieruchomości wspólnego użytku nazwane *communía*, pozostała część była dzierzawiona przez rolników¹⁰.

⁷ C. Dillenschneider, *Il parroco e la sua parrocchia*, Bologna 1966, s. 17–18.

⁸ P.S. Leicht, *Studi sulla proprietà fondiaria nel Medio Evo*, Padova 1903, s. 152.

⁹ E. Amann, *L'époque carolingienne*, Paris 1937, s. 89.

¹⁰ S. Schmitz, *S. Chrodegangi Regola Canoniorum aus dem Leidner Codex Vassiaus*, Hannover 1889, s. 202.

Poza dobrami stałymi parafia miała jeszcze inne dochody materialne, jak i dziesięciny, ofiary w postaci chleba, wina, wosku i pierwocin. Te ostatnie dochody były ważną częścią utrzymania materialnego parafii biednych. Parafie posiadające dobra nieruchome ziemskie, miały również obowiązki materialne, np. *synodaticum*, *cathedraticum*, które nie były wcale małymi obciążeniami.

1. Życie wspólne kapłanów

Karol Wielki chciał, aby przy kościołach, gdzie obsługuje większa liczba kapłanów, utworzyć instytucje życia wspólnego dla kapłanów według biskupa z Metz Gredeganga. Ta reguła była oparta na regule mniejszej św. Benedykta i statutach kanoników laterańskich. Kapłani mieli obowiązek wspólnego mieszkania, modlitw i prowadzenia życia zgodnego z wymogami zakonnymi. Wszyscy członkowie wspólnoty mieli obowiązek przystępowania do Komunii św. w niedziele i święta oraz spowiedzi przynajmniej dwa razy w roku. Była to wspólnota kleru diecezjalnego. W 816 r. na synodzie w Akwizgranie większość biskupów stwierdziła, że ze swoim klerem żyją według reguły Gredeganga. Podstawowym zadaniem reformy dotyczącej kleru było wykształcenie i życie wspólne mające na celu podniesienie poziomu duchowości wszystkich kapłanów diecezjalnych¹¹.

2. Erygowanie archiprezbiteratu i archidiaconatu

Wobec istnienia wielu parafii administrowanych przez jednego proboszcza, powołano instytucję pośrednią między parafią, a biskupem. Ta instytucja to archiprezbiter i archidiacon. Dziekani wizytowali parafie, po których raz w roku składali sprawozdania biskupowi. Dziekan był wybierany przez ogół kleru parafii przydzielonych przez biskupa pieczy diekana. Nie miał specjalnych uprawnień jurysdykcyjnych poza kontrolowaniem wprowadzania w życie przez proboszcza postanowień i zarządzeń biskupa¹².

We Włoszech, istniała większa liczba kaplic i innych miejsc kultu. W VIII i IX w. powstawało coraz więcej kościołów i kaplic. Zachodziła więc konieczność prawnego ich usytuowania. Synod 850 r. we Włoszech wprowadził przepisy zabraniające moźnym ustanawiania kapłanów przy swoich kościołach nie mających misji od biskupa. Nawet książęta posiadający bazyliki przy zamkach nie mogli z pominięciem parafii spełniać tam wszystkich czynności religijnych. Wszystkie zatem kościoły, kaplice i inne miejsca kultu, zostały podporządkowane parafii jako instytucji. Centrum życia pastoralnego stanowił kościół parafialny. Tylko w kościele parafialnym była chrzcielnica i cmentarz grzebalny. W ten sposób wszystkie inne, nie parafialne kościoły znalazły się pod jurysdykcją parafii. Właściciele kościołów zostali zobowiązani do dziesięciny i innych świadczeń materialnych na rzecz parafii, chociaż w dalszym ciągu pozostawali patronami własnych kościołów prywatnych¹³.

¹¹ A. Mazzoli, *ju.*, s. 17.

¹² R. Piattoli, *Regesto della canonica di Firenze*, Roma 1938, s. 115.

¹³ N. Tamassla, *Chiesa e popolo*, *Archivio giuridico* 66(1901), s. 302–311.

W tym okresie biskupi zyskali autorytet i stali się panami feudalnymi. Kler diecezjalny był zobowiązany do składania biskupowi przysięgi bezwzględnego posłuszeństwa. O przynależności diecezjalnej kapłana zaczął decydować biskup. Została więc utrudniona praktyka wynajmowania, czy zatrudniania kapłanów bez zezwolenia biskupa. Praca pastoralna została scentralizowana, a więc uporządkowana i kierowana. Te zarządzenia napotykały na opory i sprzeciwy ze strony możnych, co spowodowało, że Karol Wielki zrównał biskupów z panami feudalnymi. Dzisiaj możemy zrozumieć, iż znaczenie społeczne biskupa nie przychodziło w sposób ewolucyjny, czy ustawowy, była to pewnego rodzaju taktyka polityczna skierowana przeciw możnowładcom feudalnym¹⁴.

III. PARAFIA W OKRESIE HUMANIZMU (XIV i XVI w.)

Najważniejszymi przepisami prawnymi, jakie w okresie humanizmu wpływały na rozwój i życie parafii były trzy fakty: bezpośrednia ingerencja Stolicy Apostolskiej w administrowanie dobrami materialnymi parafii; powstanie kapelanii i bractw religijnych, które sprawowały duszpasterstwo grupowe i elitarne; powstawanie wikariatów samodzielnych, czyli jednostek duszpasterskich nie będących parafiami¹⁵.

W tym czasie Stolica Apostolska, aby umniejszyć świecką inwestyturę w obsadzeniu parafii, zarządza bezpośrednią ingerencję. Automatycznie, liczne prawa i przywileje możnych świeckich zostały ograniczone, a równocześnie korzystanie z dóbr materialnych parafii zahamowano. Papież udzielał mandatu prowizyjnego, który otrzymywali kardynałowie lub osoby z najbliższego otoczenia papieża. Na podstawie mandatu można było korzystać z dóbr materialnych parafii bez zatrudnienia w niej¹⁶.

W XIV i XVI w. obserwujemy powstające bardzo często przywileje ołtarza, czyli kapelanie. Było to beneficjum związane z obowiązkiem odprawienia określonej liczby mszy. Ten przywilej nie zawsze musiał być związany z kościołem parafialnym. Obok kapelanii spotykamy również bractwa religijne. Byli to ludzie świeccy, którzy dążyli do specjalnej pobożności. Gromadzili się i zakładali stowarzyszenia dewocyjne. Bractwa budowały kościoły na własny użytek. Z biegiem czasu stawały się posiadaczami nie tylko kościołów, ale również znacznych dóbr materialnych, z których fundowały kapelanie. Bractwa poza ekskluzywną dewocją miały również cel społeczny, dobroczynny, dlatego zapoczątkowały duszpasterstwa specjalistyczne, prowadzone przez ludzi świeckich¹⁷.

---

¹⁴ M. Midali, *Le parrocchie rurali*, Pavia 1927, s. 9.

¹⁵ Tamże, s. 12.

¹⁶ A. Mazzoli, *iw.*, s. 22.

¹⁷ Tamże, s. 23.

IV. REFORMA PARAFII WPROWADZONA PRZEZ SOBÓR TRYDENCKI

Sobór Trydencki dokonał przeobrażenia i uporządkował działalność duszpasterską parafii. Reformę trydencką dotyczącą parafii można sprowadzić do trzech podstawowych spraw: terytorium parafii, własny kościół i beneficjum; własne prawa i obowiązki proboszcza; wykształcenie i formacja kleru.

Ojcowie soborowi pragnęli przez reformę parafii i diecezji dokonać reformy całego Kościoła powszechnego. Od Soboru Trydenckiego terminem *parafia* określa się wydzielone terytorium, które stanowi część diecezji. To określenie i koncepcja weszło bezpośrednio do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Poza tym sobór wprowadził poważne reformy w dziedzinie duszpasterskiej, które bezpośrednio dotyczą parafii, czyli obowiązek głoszenia kazań i słuchania spowiedzi oraz obowiązek odprawiania Mszy św. w każdą niedzielę i święto. Te zarządzenia wpłynęły na odnowę życia religijnego wiernych¹⁸.

Parafia okresu potrydenckiego stanowiła nie tylko wspólnotę religijną, ale zaczęła odgrywać poważną rolę społeczną, a nawet ekonomiczną. Parafia łączyła nie tylko wiernych, ale wszystkich ludzi szukających interesów czysto społecznych.

W późnym okresie potrydenckim zaczyna w parafii przeważać element społeczny, co się nasila w okresie oświecenia, kiedy następuje konfrontacja rozumu i wiary. Dominacja racjonalizmu oddalała ludzi od Kościoła¹⁹. Kultura europejska zaczęła się mocno sekularyzować. Władza świecka dążyła do całkowitego podporządkowania Kościołów i wszystkich instytucji o charakterze religijnym. W takiej sytuacji proboszcz stawał się urzędnikiem troszczącym się o wychowanie i materialny dobrobyt. Władza ingerowała nawet w sprawy duszpasterskie, od niej zależało ustalenie granic parafii, mianowanie proboszcza, a nawet pewne funkcje parafialne o charakterze czysto religijnym. Szczytowym momentem ingerowania władzy państwowej w sprawy wewnętrzne parafii było określanie godzin i przebiegu nabożeństw odprawianych w kościele²⁰. W tym czasie reformy trydenckie napotykały na trudności. W życiu wiernych zauważa się daleko posuniętą laicyzację form zachowania się, a parafia jest rozumiana jako instytucja uczestnicząca w wytwarzaniu dóbr kulturowych i ekonomicznych²¹.

Na sytuację parafii w XIX w. miała wpływ władza państwowa. Rewolucja techniczna doprowadzała do radykalizacji nastrojów społecznych, zmieniła się również struktura społeczna i skład klas decydujących o życiu codziennym i polityce między państwami. Powstała nowa klasa zatrudniona w fabrykach, czyli klasa robotników wielkoprzemysłowych.

Kościół dla całej klasy przemysłowej był interesujący o tyle, o ile dopomagała do osiągnięcia dóbr materialnych lub ich zabezpieczenia. Parafie w tym czasie przeżywały znaczne przeobrażenia, szukały sposobu samookreślenia się wobec

¹⁸ A. Misiaszek, *Teologia pastoralna (podręcznik)*, Gdańsk 1994, s. 47–49.

¹⁹ M. Midali, *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondanscientifica*, Roma 1985, s. 19–22.

²⁰ Tamże, s. 34.

²¹ J. Majka, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1988, s. 187.

nowych parafian, czyli wobec klasy robotniczej, która wszystko wartościowała pod kątem własnych interesów. Posiadacze i właściciele środków produkcji nie tylko zajęli miejsce dawnej arystokracji, ale odmiennie traktowali parafię. W przekonaniu tej klasy parafia miała im dopomagać w bogaceniu się²².

Pojawił się apologetyzm duszpasterski polegający na podkreśleniu wartości religijnych z równoczesnym uzasadnieniem moralności katolickiej w życiu społecznym. Sytuacja w XIX w. wpłynęła na powstawanie wielu dzieł z zakresu teologii pastoralnej. Było to konieczne dla osiągnięcia zmieniającego się działania duszpasterskiego w parafii²³. Kapłani przywiązywali wielką uwagę do znajomości filozofii, teologii i metod oddziaływania praktycznego. Praca duszpasterska w parafii musiała być zaplanowana i dobrze zorganizowana. Parafia również włączała się w akcje społeczne, nierzadko polityczne. Problemy nowej klasy społecznej nazywanej proletariatem, odgrywały dużą rolę w życiu parafialnym. Parafia stawała się ogniwem łączącym nowe klasy społeczne, kapitalistów i robotników. W duszpasterstwie spotykamy nowe, dotąd nieznanne motywacje wartości nadprzyrodzonych. Właśnie w XIX w. powstają początki antropologizmu w duszpasterstwie, który później będzie miał wpływ na teologię²⁴.

W pracy duszpasterskiej zaczyna się wychodzić od motywacji praktycznej korzyści, jaka wynika dla człowieka wierzącego w Boga i oddającego Mu cześć. Mentalność epoki domagała się znajdowania zysku we wszystkim, a więc w pracy duszpasterskiej podkreślano korzyści płynące z wiary i z dążenia do zbawienia. Możemy to wyjaśnić na następującym przykładzie: religijny kapitalista nie będzie wykorzystywał robotnika, a religijny robotnik będzie dobrze pracował, z czego jeden i drugi odnosić będą korzyści materialne. Znalezienie takiej motywacji było trudne i wymagało wysokiego poziomu intelektualnego i moralnego od duszpasterza.

Dokumenty Stolicy Apostolskiej z końca XIX i początku XX wieku wpłynęły znacznie na powstawanie nowych metod duszpasterskich. Papież św. Pius X przeprowadził chyba największą od czasów Soboru Trydenckiego reformę w Kościele. Zreformował prawo kanoniczne, kurię rzymską, wydał dokumenty dotyczące nauczania religii, a zwłaszcza przygotowania do sakramentów św., wydał dekret dotyczący Komunii św. codziennej i wczesnej u dzieci. Nie ulega wątpliwości, iż dekrety św. Piusa X przyczyniły się do rozwoju duszpasterstwa parafialnego aż do Soboru Watykańskiego II²⁵.

Papież Benedykt XV kontynuował reformy w Kościele. Dokonał uporządkowania przepisów prawnych, które precyzyjnie określiły pracę duszpasterską

---

²² J. Majka, Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1960, t. I, s. 547–584.

²³ C.F. Samanes, M.U. Carretero, *Teologia dell' azione pastorale*, Roma 1970, s. 147.

²⁴ Pius X, Encyklika *Pascendi dominici gregis* (1907). Papież potępił błędy modernizmu. Wydał dekrety: O częstej Komunii Świętej wiernych (1905), O Komunii Świętej dzieci (1910). Na początku pontyfikatu (1903) wydał *Motu proprio* o muzyce kościelnej, co ma wpływ na podniesienie życia liturgicznego. Benedykt XV, Najważniejszym dziełem papieża było ukończenie po 13 latach pracy nad Kodeksem Prawa Kanonicznego (1917). Kodeks stał się naturalnym podsumowaniem nauki Soboru Watykańskiego I (1869).

²⁵ J. Krukowski, *Kościół i państwo*, Lublin 1993, s. 228.

w parafii²⁶. Wyznaczyły parafii i ustawiły jej zadania w całym Kościele powszechnym.

Jeżeli praca duszpasterska nie jest ściśle określona, to parafia może się stać instytucją społeczną spełniającą, najczęściej cele polityczne. Dlatego w historii parafia była często przedmiotem różnych zabiegów i przetargów. Takie usiłowania były najczęściej spotykane w Polsce w okresach okupacji, zaborów, gdy zabrakło niepodległości narodowej²⁷. Również poza okresem niewoli różne partie polityczne chciałyby mieć parafie dla własnych, politycznych celów. Zwłaszcza podczas kampanii wyborczych parafia stanowi przedmiot zabiegów, jako miejsce agitacji politycznych. Przy odmowie pomocy w wyborach czy agitacjach, parafia bywa posadzana o swoje spekulacje i manipulacje polityczne. Wówczas mówi się, że parafia jest własnością wszystkich parafian niezależnie od ich życia religijnego i poglądów politycznych, chociażby te poglądy sprzeciwiały się prawu dekalogu czy nauce Kościoła. Dlatego parafia musi zachować wszystkie cechy instytucji duszpasterskiej.

V. REFORMA PARAFII DOKONANA PRZEZ SOBÓR WATYKAŃSKI II

Sobór Watykański II określa parafię jako wspólnotę mistyczno-prawną. Prawo jest elementem zewnętrznym, organizacyjnym. Natomiast duch parafii jest elementem teologiczno-mistycznym. Parafia nazywana jest *mikrokościołem powszechnym*, charakteryzującą się identyczną strukturą wewnętrzną jak Kościół powszechny. Powinna być rozumiana jako prawna zewnętrzność i mistyczna wewnętrzność. Prawo określa następujące elementy, które stanowią parafię: terytorium, wierni, własny pasterz i kościół. Terytorium określa się w diecezji dokładnymi granicami, parafia jest jej częścią, wydzielonym terytorium, sektorem administracyjnym, który nie może być oderwany. Według prawa parafianami są wszyscy, którzy mieszkają na terenie wydzielonym jako parafia. Własny pasterz-*pastor proprius* jest kapłanem przeznaczonym i posłanym przez biskupa do parafii, czyli do ludzi, jego obowiązkiem jest troska o duszpasterstwo. W każdej parafii może być tylko jeden proboszcz. Własny kościół parafialny to znak widzialny jedności parafii, miejsce administrowania sakramentów św. Powinien być tylko jeden, każdy inny na tym terenie jest zależny od parafialnego.

1. Zmiany prawne dotyczące parafii wprowadzone przez Sobór Watykański II

W motu proprio *Ecclesiae sancte* zawarte są normy dotyczące parafii, zamieszczone w czterech dekretach soborowych: Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*

²⁶ Sobór Watykański II, Konstytucje – Dekrety – Deklaracje, Poznań 1968.

²⁷ Parafię personalną tworzy się dla mniejszości narodowych, lub grup zawodowych np. parafię dla wojska.

i Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*²⁸. Te dekry wprowadzają istotne zmiany w prawnym określeniu parafii. Normy zawarte w dekretach soborowych znajdują się również w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Zmiany prawne dotyczące parafii określone przez Sobór Watykański II nie są liczne, ale bardzo ważne ze względów duszpasterskich.

Biskup otrzymuje szeroką swobodę, gdy chodzi o zmianę proboszcza. Przed soborem proboszczowie byli usuwalni i nieusuwalni. Po soborze każdy proboszcz może być zmieniony, nawet bez podania powodu, w tej sprawie decyduje biskup. Biskup może dowolnie anulować przywileje wynikające z urzędu lub beneficjum, zawiesza się również prawo dotyczące konkursów beneficjalnych parafii.

Wszyscy proboszczowie, którzy ukończyli 75 rok życia powinni dobrowolnie poprosić biskupa o zwolnienie z pełnienia urzędu. Biskup swobodnie rozważy prośbę i biorąc pod uwagę okoliczności, prośbę uwzględni albo nie. W przypadku uwzględnienia, emerytowi zapewni utrzymanie (KPK kan. 538, par. 3).

Nie można łączyć *pleno jure* parafii z innymi beneficjami, np. z przynależnością do kapituły (KPK kan. 510). Biskup po wysłuchaniu Rady Prezbiterialnej może erygować, zmieniać, modyfikować te parafie, odnośnie których prawo przewiduje zgodę Stolicy Apostolskiej. Pozostały w mocy tylko przypadki szczegółowe, gdzie władza państwowa musi wyrazić zgodę albo jest wyraźne zastrzeżenie Stolicy Apostolskiej. W *motu proprio* znajdują się również wytyczne wskazujące na możliwość erygowania wspólnot kościelnych, duszpasterskich nie terytorialnych, zachodzi więc możliwość tworzenia parafii personalnych²⁹.

Normy zawarte w dokumentach soborowych mają charakter prawno-pastoralny. Pozostawiają wiele swobody duszpasterskiej dla Kościoła lokalnego, bardziej niż uprzednio zacieśniają więź między biskupem, a parafią, w odczuciu wiernych biskup utrzymuje bezpośredni kontakt z parafią.

2. Teologia parafii w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II

Dokumenty soborowe dotyczące Kościoła, a więc pośrednio parafii, jako podstawowej struktury i będącej wiernym odbiciem Kościoła powszechnego, podkreślają dwie podstawowe sprawy: wspólnotowość, charakter widzialny i niewidzialny Kościoła. *Chrystus, jako jedyny pośrednik, ustanowił swój Kościół św., tę wspólnotę wiary, nadziei i miłości tu na tej ziemi, jako widzialny organizm nieustannie go też przy życiu utrzymuje, prawdę i łaskę rozlewając przez niego u wszystkich. Wyposażona zaś w organa hierarchiczne społeczności i zarazem Mistyczne Ciało Chrystusa, widziane zreszennie i wspólnota duchowa, Kościół ziemski i Kościół bogaty w dary niebiańskie, nie mogą być pojmowane jako dwie rzeczy odrębne, przeciwne, tworzą one jedną rzeczywistość złożoną, która zrasza się z pierwiastka boskiego i ludzkiego. Dlatego też na zasadzie bliskiej analogii upodabnia się ona do tajemnicy Słowa Wcielonego (KK 8).*

²⁸ Paweł VI, *Motu proprio Sacram Liturgiam*, AAS 56(1964), s. 139.

²⁹ Pius XII, Encyklika *Mediator Dei*, 12.

Kościół jest dokładnym powtórzeniem pośrednictwa Chrystusa. Prawdziwy Bóg — dla człowieka i świata niepojęty, a równocześnie prawdziwy człowiek ze wszystkimi cechami ludzkimi. Chrystus jest pośrednikiem najdoskonalszym między Bogiem, a człowiekiem. Jego posłannictwo jest dzięki temu skuteczne, ponieważ przejawia pełną prawidłowość pośredniczenia. Kościół jest kontynuacją zbawczej misji Chrystusa, a więc musi mieć taką samą strukturę, dlatego mówimy, że Kościół jest Mistycznym Ciałem Chrystusa, czyli jest Chrystusem działającym w dalszym ciągu, włączając się skutecznie w dzieje człowieka. Dlatego to Sobór Watykański II, po dogłębnym rozważeniu tajemnicy Kościoła, kieruje bez wahania swe słowa już nie tylko do swych synów i wszystkich, którzy wzywają imienia Chrystusa, ale do wszystkich ludzi, pragnie on wszystko wyjaśnić, w jaki sposób pojmuje obecność Kościoła w dzisiejszym świecie. Ma więc sobór przed oczyma świat ludzi, czyli taką rodzinę ludzką wraz z tym wszystkim, wśród czego ona żyje, świat będący widownią historii rodzaju ludzkiego.

Rozumienie wspólnoty w teologii soborowej wykracza znacznie poza ramy Kościoła, czy nawet w ogóle chrześcijaństwa. Wspólnota jest pojmowana znacznie szerzej. Człowiek jako wartość najwyższa jest wzywany przez Boga do zbawienia i dlatego pojęcie wspólnoty to cała rodzina ludzka będąca przedmiotem działania duszpasterskiego Kościoła. Takie ujęcie teologii człowieka i wspólnoty wyznacza podstawy działania duszpasterskiego w parafii. Parafia jest więc wspólnotą terytorialną niezależnie od liczby ochrzczonych zamieszkujących w granicach parafii.

Papież Paweł VI mówiąc o parafii stwierdził: *Parafia jest obecnością Chrystusa działającego przez swoich kapłanów. Parafia jest dla wszystkich. Jest ona ośrodkiem życia Kościoła.* W Dekrecie o pasterskich działaniach biskupów czytamy: *Muszą przeto ciągle dokładać starań, by wierni coraz głębiej poznawali i przeżywali poprzez Eucharystię tajemnicę paschalną celem wytworzenia jednego, mocno zwanego Ciała w jedności Chrystusowej miłości* (DB 15).

Sobór Watykański II mówiąc o obowiązkach biskupów wyznacza im jako cel tworzenie jedności zwartej, organicznej. Jedność osiągnięta przez Eucharystię ma być podobna do jedności Bóstwa i człowieczeństwa w Chrystusie, która uwypukliła się zdecydowanie w tajemnicy paschalnej. W życiu parafialnym jedność przejawia się we wspólnym uczestnictwie w Eucharystii, wspólnej modlitwie i przyjmowaniu sakramentów świętych.

Myśl soborowa o wspólnocie jest tak wyraźna, że jest zbyt mocno podkreślana i dlatego prowadzi w niektórych środowiskach do fałszywego rozumowania. Skoro parafia jest wspólnotą, to powinna gromadzić wszystkich parafian razem na jednej uczcie eucharystycznej. A więc powinna być w niedzielę tylko jedna msza święta koncelebrowana dla wszystkich parafian. Tłumaczy się, że liczne msze święte o różnych porach rozbijają wspólnotę. Tak interpretowana myśl soborowa o wspólnocie parafialnej jest szkodliwa dla całej wspólnoty, która chce uczestniczyć we mszy świętej niedzielnej, a kapłani mają obowiązek ułatwić to uczestnictwo, przez taki rozkład godzin celebry, aby każdy mógł być obecny. Na zakończenie dnia liturgicznego można stwierdzić, że cała wspólnota spotkała się z Chrystusem Eucharystycznym niezależnie od pory uczestnictwa we mszy świętej. Wadliwe pojęcie wspólnoty może doprowadzić do jej całkowitego rozbicia. Parafię rozumie się również jako wspólnotę sakramentalną. Jedność sakramentów św. jest czyn-

nikiem wpływającym na poczucie wspólnotowości, dlatego parafię rozpatrujemy również jako właściwe i naturalne środowisko przyjmowania i udzielania sakramentów świętych.

ZAKOŃCZENIE

Życie chrześcijańskie jest skoncentrowane wokół sakramentów św., które są prawdziwymi środkami do zbawienia. Nie działają jednak przez sam fakt przyjęcia. W Dziejach Apostolskich czytamy o natychmiastowych skutkach wynikających z przyjęcia chrztu. Trzeba jednak pamiętać, że apostołowie posiadali im tylko właściwe dary, np. moc czynienia cudów lub przemawiania w różnych językach (Dz 5,12–16). Poza tym byli bezpośrednimi świadkami Ewangelii, a nawet w działalności Pana Jezusa odgrywali rolę aktywną: na Jego polecenie rozdzielali chleb na pustyni cudownie rozmnożony (J 6,10), wiosłowali i sterowali łodzią w czasie uciszenia wichru, wreszcie przygotowali Ostatnią Wieczerzę (Mt 26,19). Ich działalność w Ewangelii jest wyraźna. Te fakty sprawiły, iż praca duszpasterska apostołów miała prawie całkowitą skuteczność. Dlatego *cura pastorale* apostołów była zdecydowanie mniejsza i ograniczała się do posługi słowa, które było bezwzględnie skuteczne, również skutki przyjętych sakramentów świętych były natychmiast widoczne.

Dzisiaj sakramenty święte udzielane przez kapłanów i przyjmowane przez wiernych nie straciły nic ze swej skuteczności zbawczej, ale ta skuteczność wymaga pielęgnacji. Nazywamy to pracą duszpasterską, która prowadzi do poznania i przyjęcia wiary, czyli dostosowanie umysłu i woli do zasad i prawd wiary. Przyjęcie sakramentu nie gwarantuje jego skuteczności, potrzeba specjalnej troski wokół tego, co wynika z przyjętego sakramentu. Parafia w tym przypadku spełnia rolę kontynuatora opieki nad wiernymi przyjmującymi sakramenty święte.

Inne struktury duszpasterskie mają w tym względzie rolę wspomagającą wobec parafii. Prawnie również wyznacza ją jako jedynego administratora, chrzcielnicą jest tylko w kościele parafialnym, do błogosławienia małżeństwa jest uprawniony tylko proboszcz, lub kapłan przez niego delegowany. W nagłej potrzebie proboszcz może udzielić sakramentu bierzmowania. Parafia prowadzi dokumentację udzielenia i przyjęcia sakramentów świętych. Każda akcja duszpasterska w parafii ma tylko jeden cel, a mianowicie doprowadzenie wiernych do sakramentów świętych. Jeżeli jakaś akcja ma cel inny, nie jest duszpasterską, ponieważ dusza człowieka nie chce niczego innego od parafii, jak tylko sakramentów świętych.

Dyskusje na temat zastąpienia parafii innymi strukturami nie doprowadziły do rozumnego rozwiązania dlatego, że jest po prostu niezastąpiona, gdy chodzi o działalność duszpasterską bezpośrednio wpływającą na człowieka. Dzieje się tak, ponieważ jedynie parafia jest historycznie uzasadnionym ośrodkiem, czyli tym wszystkim, co przygotowuje, udziela i czuwa nad skutkami sakramentów świętych. Parafia w ciągu wieków przechodziła różne zmiany i reformy, które miały na celu uczynienie z niej sprawniejszego narzędzia sakramentów świętych.

Parafia dzięki swej aktywności jest ośrodkiem kulturotwórczym, co wynika choćby z obsługi sakramentów świętych. Styl i architektura świątyni służy głównie

temu, jej wartość jako dzieło sztuki jest jak gdyby „produktem ubocznym”. Muzyka kościelna i śpiew ma przede wszystkim cel ułatwienia przeżycia sakramentów świętych, a oprócz tego trwale należy do kultury. Przygotowanie do sakramentów św. i liturgia wpływają na wykształcenie człowieka, na jego niezależny, religijny rozwój. Tak rozumiana praca duszpasterska parafii służy zbawieniu i tworzy kulturę. Minione wieki dowodzą wielkiego dorobku parafii nie tylko na odcinku religijnym, ale również społecznym.

GRÜNDUNG UND GESCHICHTLICHE ENTWICKLUNG EINER PFARRGEMEINDE

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gründung einer Pfarrgemeinde hat ihre geschichtliche Begründung. Von Jesus Christus wurden allein die Apostel berufen, ihre Mitarbeiter dagegen wurden gewählt oder von den Aposteln berufen. Mit der Zeit wuchs die Zahl der Christen an. Deshalb wurde es notwendig, die Kirche zu institutionalisieren. Die Bischöfe, als Nachfolger der Apostel, waren für die Verbreitung des Evangeliums verantwortlich. Persönlich konnten sie jedoch nicht alle Menschen aufsuchen, und daher schickten sie ihre Mitarbeiter an Orte außerhalb ihrer Residenzstadt. Dort entstanden mit der Zeit die heutigen Pfarrgemeinden.

Die Pfarrgemeinde als solche wurde öfter reformiert und juristisch beschrieben. Die letzten Reformen einer Pfarrgemeinde nahm das II. Vatikanische Konzil in Angriff. Die Zahl solcher Reformen ist nicht besonders groß, aber ihre Bedeutung ist für eine Pfarrgemeinde von wesentlichem Charakter. Bestimmt wurden die Pflichten eines Pfarrers und seiner Mitarbeiter. Die löschraren und nicht löschraren Pfarrgemeinden büßten ihre Existenz ein. Der Bischof ist ermächtigt, den Pfarrer jeweils in eine andere Gemeinde zu versetzen. Sobald der Pfarrer sein 75. Lebensjahr beendet hat, sollte er dem Bischof seine Bereitschaft zur Antretung des Ruhestandes melden. Darüber entscheidet jedoch der Bischof. Er kommt dann für des Pfarrers Unterhalt auf.